

CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA ME'YORDAN CHETGA CHIQUISH VA TAKRORLASH USLUBIY BELGILAR QO'LLANISHI

Qarshiboyeva Marjona Baxtiyor qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti

Jizzax filiali psixologiya fakulteti

filologiya tillarni o'qitish ingliz tili yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Cho'lponning "Kecha va Kunduz" romanida me'yordan chetga chiqish va takrorlash uslubiy belgilarining qo'llanishi haqida yoritib berilgan.. Asarda muallif ba'zi joylarda til me'yorlaridan ataylab chekinib, qahramonlarning ichki holati va ruhiy kechinmalarini yanada aniqroq ko'rsatishga harakat qilgan. Bunday usullar asardagi hissiy ta'sirni kuchaytiradi va voqealarni o'quvchiga yaqinlashtiradi. Shuningdek, romanda so'z va gaplarning takrorlanishi orqali muhim fikrlar ajratib ko'rsatiladi. Takrorlashlar qahramonlarning iztirobi, umidsizligi va ichki kechinmalarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Umuman olganda, me'yordan chetga chiqish va takrorlash Cho'lponning badiiy mahoratini ko'rsatib, asarning mazmunini yanada boyitadi.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, Kecha va Kunduz, adabiyot, deviation, repetition, adabiy uslub, til me'yorlari, badiiy til, uslubiy vositalar, takrorlash.

KIRISH:

Abdulhamid Cho'lponning "**Kecha va Kunduz**" romani o'zbek adabiyotining eng yorqin va muhim asarlaridan biri bo'lib, jadid adabiyotining falsafiy va badiiy yo'nalishlarini aks ettiradi. Ushbu roman orqali muallif eski va yangi jamiyat qarama-qarshiliklarini, inson ruhiyati va jamiyatdagi adolatsizliklarni chuqur tasvirlaydi. Asarda qahramonlar ichki kechinmalari, ularning tashqi voqealarga munosabati va atrof-muhit bilan o'zaro aloqasi **badiiy vositalar orqali jonli tarzda namoyon bo'ladi**. Romanda Cho'lpon tomonidan turli **stilistik uslublar** masalan, **takrorlash (repetition), me'yordan chetga chiqish (deviation), metafora, epitetlar, ramziy timsollar** faol qo'llanadi. Ularning har biri qahramonlar ruhiy holatini, voqealarning dramatik tusini va g'oyaviy qarama-qarshiliklarni kuchaytirishga xizmat qiladi. Masalan, "**kecha**" va "**kunduz**" timsollari oddiy vaqt birligi bo'lib qolmay, ijtimoiy zulmat va ma'rifat

uyg'onishi ramziga aylanadi. Shu orqali Cho'lpon o'quvchida **ruhiy tajriba va hissiy ta'sir** uyg'otadi.

ASOSIY QISM: Norm deviation - bu badiiy matnda tilning odatiy, umumqabul qilingan leksik, grammatik, semantik yoki uslubiy me'yorlaridan ongli ravishda chetga chiqish hodisasidir. Bu chetga chiqish xato yoki tilni bilmaslik natijasi emas, balki muallifning estetik va kommunikativ niyatiga bo'ysungan uslubiy vosita hisoblanadi. Akademik stilistika nuqtayi nazaridan qaralganda, normadan chetga chiqish ifoda ta'sirchanligini oshirish, mazmuni chuqurlashtirish va o'quvchi e'tiborini muhim nuqtalarga jalb etish uchun qo'llanadi. Oddiy, neytral til bilan aytilganda yetarlicha kuchli bo'lmaydigan fikr aynan me'yordan chetga chiqish orqali o'quvchi ongida alohida urg'u bilan muhrlanadi. Asarning ayrim tasviriy-parchalarida "kecha" va "kunduz" so'zlari oddiy vaqt ma'nosida emas, balki **jaholat va ma'rifat, zulmat va uyg'onish** timsoli sifatida ishlatiladi. Masalan, "...Zebi (Zebinisa)ning ko'ngli qish ichi siqilib, zanglab chiqqan, ko'ngli bahorning iliq hovuri bilan ochila tushgan edi..."

Bu iqtibosda Cho'lpon qahramon Zebining ichki holatini tabiat tasviri orqali beradi — bu badiiy tasvir va psixologik fokusni kuchaytiradi. Zebi obrazining tasvirida oddiy hikoya tuzilishidan chetga chiqib, muallif **larzaga tushgan, yuragi siqilayotgan ruhiy holatni** tasvirlash uchun gap strukturasi va tasvir vositalarini qayta-qayta o'zgartiradi. Bunday parchalar **me'yoriy adabiy tarzdan chetga chiqishning** badiiy ko'rinishidir. Asarda til me'yordan chetga chiqish oddiy sintaksis buzilishi orqali ham yuz beradi. Masalan, "...Bu nima qiyomat!!!". Bu yerda rasmiy povest-matn sintaksisiga xos bo'lgan silliq, to'liq gap emas: **hayqiriq (exclamative) tarzida qisqa ibora** shaklida berilgan. Adabiy matnda odatda to'liq gap bo'lishi kutiladi, lekin bu yerda qahramonning hissiyati tufayli **gapping strukturasi me'yordan chekinadi**. Shuningdek, Abdulhamid Cho'lponning ushbu parchasi – "Adabiyot chin ma'nosi ila o'lgan, so'ngan, o'chgan, majruh, yarador ko'ngilga ruh bermak uchun, faqat vujudimizga emas, qonlarimizga qadar singishgan qora balchiqlarni tozalaydurgan, o'tkir yurak kirlarini yuvadurgan toza ma'rifat suvi, chang va tuproqlar to'lgan ko'zlarimizni artib, tozalaydiga buloq suvi bo'lg'onlikdan bizga g'oyat kerakdir"¹ til me'yordan chetga chiqish (deviation)ning yorqin misolidir.

Repetition, ya'ni **takrorlash**, adabiyotda biror so'z, ibora yoki jumlaning **qayta-qayta ishlatilishini** bildiradi. Bu badiiy vosita orqali muallif o'quvchiga **muhim g'oyani, dramatik holatni yoki qahramonning ruhiy kechinmalarini yanada aniq yetkazishga** harakat qiladi.

¹ Cho'lpon —Kecha va kunduzl —Sharql nashriyot matbaa konsernining tahririyati Toshkent-2000

Repetition nafaqat matnning mazmuniy ahamiyatini oshiradi, balki o'quvchida **hissiy ta'sir va ritmik ohang** yaratadi.

Masalan, Abdulhamid Cho'lponning "*Kecha va Kunduz*" romanida "**kecha... kecha... kecha...**" kabi takrorlashlar qahramonning ichki iztirobini va voqeaning dramatikligini kuchaytiradi. Shu orqali o'quvchi nafaqat voqea haqida bilibgina qolmay, balki qahramonning ruhiy tajribasini ham his qiladi. Shunday qilib, repetition **badiiy matnga jonlilik va ohang baxsh etuvchi muhim stilistik vosita** sifatida xizmat qiladi. Yana bir misol "*Kecha va Kunduz*" asarida takrorlash uslubining qo'llanilishini ko'rishimiz mumkin.

– Bu ishni qilgan kundosh o'lgurlar endi o'zlari ham hayron...

– Yashshamagurlar...

– Sultonxon bo'lsa u yoqda jirtak chalyapti!

– Yashshamagur...

– Azayimxonlarga katta-katta sarf qilyapti, deydi... Otasi boy emasmi? Onasida ham bisot kattaymish...

– Yashshamagurlar...

"Yashshamagurlar" so'zi oldindagi voqealarga nisbatan keskin norozilik va hayrat hissini o'quvchiga kuchli yetkazadi va oddiy dialogni monoton ibora bilan qayta ifodalash orqali voqea atmosferasi yanada jonli va hayajonli bo'ladi yoki takror ibora ba'zi qahramonlarning kayfiyati yoki suhbat ruhini ifodalaydi.

Ushbu parcha — "Endi, ey, qardoshlar! Adabiyot o'qiylik. Adiblar yetishtiraylik. Adabiyot kechalari yasaylik. Ruh, his-tuyg'u, ong va o'y olaylik. Agarda "bayoz" va bema'ni bir ikki dona kitoblar olsak, mahv-u inqiroziy bo'lurmiz. Yuragimiz kundan kun toshdan ham qattiqroq bo'lur"² — Cho'lponning repetition uslubini ko'rsatadi. "Adabiyot" so'zi ikki marta ishlatilganligi so'zma-so'z takrorlashga misol bo'lsa, "ruh, his-tuyg'u, ong va o'ylaylik" kabi iboralar esa bir xil ruhiy va intellektual jarayonni turli jihatlari bilan qayta ifodalaydi. Shu tarzda repetition orqali muallif **adabiyotga bo'lgan e'tibor va ruhiy uyg'onishni** ta'kidlaydi, matnga ritm, dramatik ohang va hissiy ta'sir beradi, o'quvchida esa adabiyotning hayotiy ahamiyati haqida chuqur taassurot uyg'otadi.

² Abdulhamid Cho'lpon " Adabiyot nadur " maqolasi 1914

XULOSA

Abdulhamid Cho'lponning "Kecha va Kunduz" romani badiiy til va stilistik vositalar orqali o'quvchida kuchli hissiy taassurot uyg'otadi. Asarda **me'yordan chetga chiqish (deviation)** va **takrorlash (repetition)** uslublari faol qo'llanilgan. Deviation sintaktik va semantik jihatdan o'z ifodasini topib, jumla tuzilmasi, so'zlarning lug'aviy ma'nolari va ramziy obrazlar orqali o'quvchiga yangi, kutilmagan hissiyot uyg'otadi. Masalan, uzun va murakkab jumlar yoki metaforik so'z birikmalari qahramonning ichki iztirobini va ruhiy holatini jonli ko'rsatadi. Shu bilan birga, repetition uslubi — so'z, ibora yoki fikrning qayta-qayta ishlatilishi — matnga ritm va dramatik ohang beradi, qahramonlarning ruhiy jarayonini kuchaytiradi va o'quvchida adabiyotga bo'lgan e'tiborni yanada mustahkamlaydi. Ularning uyg'unligi Cho'lpon asarini nafaqat voqeaviy, balki hissiy va estetik jihatdan ham boyitadi. Shunday qilib, deviation va repetition stilistik vositalari romanda **qahramonlar ichki dunyosi va ruhiy kechinmalarini ochiq, jonli va mazmunli tarzda etkazishda** muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Cho'lpon — Kecha va Kunduz — Sharq nashriyot matbaa konsernining tahririyati Toshkent-2000
2. Abdulhamid Cho'lpon " Adabiyot nadur " maqolasi 1914
3. **Usarova & Aslonova (2024)** 'Kecha va Kunduz' romani qahramonlarining ta'riflarini qo'llashda ijodkor mahorati... ', *Лучшие интеллектуальные исследования*, 11(4), 47–49, <https://web-journal.ru/journal/article/view/2614>
4. https://wikisource.org/wiki/Kecha_va_kunduz/01
5. Sayitqulova, Z. H. (2021). Abdulhamid Cho'lponning "Kecha va Kunduz" romanidagi ijtimoiy-insoniy munosabatlar lisoniy tahlil obekti sifatida. *Xorijiy filologiya*, 2(79), 88–94. <https://samxorfil.uz/maqola/abdulhamid-cho-lponning-kecha-va-kunduz-romanidagi-ijtimoiy-insoniy-munosabatlar-lisoniy-tahlil-obekti-sifatida>